

EGY ISMERETLEN KONFLIKTUS MARGÓJÁRA  
(Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillusa)

*Rezümé*

A XVII. század ismert paszkvillus írója, Szentpáli Ferenc 1690-ben vagy 1691-ben Teleki Mihályról, Erdély legbefolyásosabb főúráról, főgenerálisáról írt egy gúnyverset (közvetlenül annak halála után). Hogy milyen konfliktusra vezethető vissza Szentpáli és Teleki ellentéte, nem tudjuk pontosan. A jelen írás összefoglalója egy készülő munkának, mely egy eddig nem ismert levéltári dokumentumot mutat be. A dokumentum a konfliktus keletkezését részben megmagyarázza: egy harmadik fél, a korban meghatározó pozícióba jutott görög kereskedő, Páter János családja szerepére utal. Az ellentétben tehát ez a família és Teleki álltak szemben Szentpáli Ferencel, ekkor vízaknai királybíróval.

KULCSSZAVAK: paszkvillus, vita, Erdély, Szentpáli Ferenc, Teleki Mihály

*Abstract – Onto a Margin of Unknown Disagreement (Ferenc Szentpáli's Pasquinade Against Mihály Teleki)*

The well-known writer of pasquinade of the 17th century, Ferenc Szentpáli wrote a pasquinade about Mihály Teleki in 1690 or in 1691, immediately after the death of Mihály Teleki, who was the most influential peer and major general in Transylvania. We don't know what the disagreement was between Szentpáli and Teleki. The essay presents previously unknown archival document. This document partly explains the source of the disagreement: it refers to a third party's, János Páter's and his family's roles in the affair. János Páter was a Greek merchant and he had defining role in this era. Also, in this disagreement the Páter family and Mihály Teleki stood against Szentpáli, who was the leader of Vízakna at this time.

KEYWORDS: pasquinade, dispute, Transylvania, Ferenc Szentpáli, Mihály Teleki

Szentpáli Ferenc (1651–1713) a Kolozsvári Unitárius Kollégium diákja lehetett, majd az 1670-es évek elején valószínűleg a fejedelmi udvarban tartózkodott.<sup>1</sup> A XVII. századi paszkvillus-irodalomnak kevés ismert figurája van, Szentpáli a néhány kivétel közé tartozik, több paszkvillus szerzőjeként ismert. Az egyik ezek közül a fejedelmi Erdély második embere, Teleki Mihály főgenerális ellen szól, s közvetlenül a nagyúr halála után keletkezett, valamikor 1690 és 1691 fordulóján.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> A Varga Imre által megírt életrajzra és az általa közölt adatokra, dokumentumokra többször hivatkozom, ezt ld. a szövegközlés jegyzeteiben: *RMKT* 17/13., 543.

<sup>2</sup> A vers teljes címe *Pasquillus contra Michaellem Teleki. Machiavellus pokolban születettvén és onnan Daciában jövéen, es ott magának vasallust szerzvéen, minémü instructioval bocsátot volt azon vasallust Erdélyben és az ott mint viselte magát, an-*

A paszkvillus nagyon ellenszenves alaknak festi meg Telekit, aki minden eszközt megragad, hogy minél több pénzhez és hatalomhoz jusson. Szentpáli gazdag és erős mitológiai hátteret ad paszkvillusának, és Machiavelli szolgájaként definiálja a politikus főurat, mint aki nyomorba dönti a hazát, sőt azzal is meggyanúsítja, hogy szerepe volt a fejedelem, Apafi Mihály halálában. Mégsem ezek a vélt vagy valós bűnök a paszkvillus fő tárgyai, inkább a törvénytelen pénzszerzési módok felsorolása dominál a versben.

Máig nem tisztázott, hogy mi indokolhatta ennek a paszkvillusnak a megírását, milyen ügyben keletkezett konfliktus Teleki Mihály és a szerző között. Szentpáli erről csak általánosságban nyilatkozott: „Soha nekem ember annyi kárt nem tett, mint Teleki Mihály.”<sup>3</sup>

Szentpáli Ferenc nyilvánvalóan terjedelmes életművéből öt verses művét ismerjük, ezeket a *Régi magyar költők tára* XVII. századi sorozatának 13. kötete közli.<sup>4</sup> A jegyzeteket Varga Imre készítette, aki figyelemreméltóan sok dokumentumot kutatott fel, különösen sok levéltári forrást és adatot ismertet, de a Szentpáli és Teleki közötti ügy az ő adatai alapján sem világos. Az itt bemutatandó dokumentum sem oszlatja el teljesen a homályt, viszont összekapcsol két – eddigi tudomásunk szerint különálló – ügyet Szentpáli életében és munkásságában.

Haller Páltól megveszi Szentpáli Ferenc 1676-ban a vízaknai Gerébházat és az evvel ós-zalogként összekötött vízaknai királybíróságot.<sup>5</sup> A II. Géza idején az Olt mentén letelepült német lovagok nevezték magukat „gréf”-nek, vagyis gerébnék; a szászok eredeti vezetői viselték ezt a nevet és a katonáskodás volt a fő feladatuk, de királyi ellenőrzés mellett bíráskodhattak is.<sup>6</sup> Később a geréb örökös jogon birtokolhatta tisztségét, vagyis egyszerre volt bíró, közigazgatási hatóság és katonai parancsnok. Tehát a székelyekhez hasonlóan a tisztség és a hozzá tartozó ingatlan vagyon összekapcsolódott, eladhatóvá, zálogosíthatóvá lett.<sup>7</sup>

Vízakna eredetileg a Szászföld része volt, de a középkor végén kivették annak fennhatósága alól, és Fehér vármegyébe tagozták be. Igazgatása így egyszerre mutatja a szász sajátosságokat és a vármegyei városok irányítására jellemző jegyeket. Vízakna sóbányahely is volt, Péter János,

---

*nak igaz historiája. RMKT 17/13., 55.*

<sup>3</sup> *Uo.*, 545.

<sup>4</sup> Az 1672-es, majdnem háromszáz strófás *Imago veritatis*c. paszkvillust, melyben a főurakat, a különböző felekezeteket illeti gúnyval Szentpáli Ferenc, a Teleki Mihály ellen írt gúnyversét 1691-ből, és egy másik, a Sachs von Harteneck, vagyis Szász János szász comes ellen szólót, a Werbőczy törvénykönyvét versbe foglaló szövegét 1699-ből. *Az új esztendőre köszöntő versek* című szövegről nemrégiben derült ki, hogy nem Szentpáli munkája, hanem két unitárius diák verse 1702-ből. HORN Ildikó, *Új esztendőre köszöntő versek. Egy unitárius vers szerzőjének és datálásának kérdéséhez*. Online: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/hornildiko.htm>.

<sup>5</sup> *RMKT 17/13.*, 543–544.

<sup>6</sup> *Erdély története I., A kezdetektől 1606-ig*, főszerk. KÖPECZI Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 296, 332.

<sup>7</sup> *Uo.*, 332.

az 1672-ben Erdélyben honosságot kapott görög kereskedő<sup>8</sup> pedig 1674-ben a sókereskedelemben is bekapcsolódott. Sóárendája mögött a kor több neves személyisége állt, például Bánffy Dénes, Székely László és Teleki Mihály. De utóbbinak ez nem jelentett akadályt, ha a rendeket, polgárokat kellett föllázítani a görögök ellen.<sup>9</sup>

Szentpáli Ferencnek, Vízakna királybírójának minden ránk maradt műve hivatala betöltésével kapcsolatos (kivéve az 1672-es verset, az *Imago veritatis*). Amikor Páter Jánossal támad vitája Szentpálinak, Teleki Mihály nyilvánvalóan a vízaknai görög család érdekében lép fel, Páteréknek próbál segíteni. Páter Todóra asszony, aki minden bizonnyal Páter János felesége – nem tudni, milyen okból – vallomásokat vetet fel Vízaknán, de erre nem Szentpáli adott engedélyt, így ő felosztatja a vallo-másfelvételt. Erről tanúskodik az alábbi, 1689. május 5-én kelt feljegyzés:

„Recognoscimus per praesentes quod in anno 1689 die 5 may. Nemzetes Pater Todora asszszony a’ mi kegdelmes urunk eo [nagysá]ga paranczolattyaival admiáltata benunket, hogy egy nehany vallokat megh esket-nenk, mi engedelmek leven a’ mi kegdelmes urunk eo [nagysá]ga paranczalattyanak, a szokot helyre el menenk, es a’ vallok el is jövenek, egy nehanyanak vallasakatis be vevök. Nemzetes Szempali Ferenz uram oda jove es kerde minket, regiusokat, hogy kinek eskettek, felelök, Pater Todora asszszonynak. A’ mi kegdelmes urunk eo nagsaga paranczolattya az asztalon leven, felkapa, es az utrumot az esketessel edgüt, s monda, nem esket bizony evel a hamis lelkü kurvaja többöt (tudni illik a’ paranczalattal). Melyről miis Regiusok fide nostra mediante adtuk ez kis testimonialisunkat. Datum Vízaknae anno et die ut supra.

Juratus notarius oppidi Vízak[nae] Stepany Kis et jur[at]us civis Jacobus Helmeczi mp<sup>10</sup>

A „mi kegdelmes urunk eo nagsága” kifejezés Telekire vonatkozik, ez az eredeti dokumentum a Teleki-család levéltárában maradt fenn.

A feljegyzésben közölt információk beleilleszkednek egy eseménysorba: 1689. május 5-én, amikor Páter Todora asszony vallomásokat kezd felvetetni, Szentpáli ezt félbeszakítja, ennek során önkényesen, durván jár el, „eo nagsaga paranczolattya” is semmi a számára. Így érthető, hogy Szentpáli pénzbüntetést kap, feltehetően a kancelláriai parancsolat durva eliminálása miatt:

<sup>8</sup> Páter (Pater) János az erdélyi görög compania vezetője lett. Teleki Mihállyal élénk levelezésben és személyes kapcsolatban is álltak. Jelentős szerepe van a fejedelemség pénzügyeiben. KOVÁCS András (szerk.), *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681)*, Kolozsvár, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2007, 95, 139, 600. és passzim. Bethlen Miklós önéletírásából is sokat megtudunk Pater Jánosról.

<sup>9</sup> *Erdély története II., 1606-tól 1830-ig*, szerk. KÖPECZI Béla, Akadémiai kiadó, Budapest, 1986, 825–826.

<sup>10</sup> Lelőhely: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Teleki család levéltára, P 659, 17. csomó, 351. (10.) A szöveget betűhíven közlöm, a nagybetűket a tulajdonnevekben és titulusoknál tartottam csak meg. A központozást értelmezésem szerint javítottam. – Szentpálinak Páter Jánossal is volt pénzügyi nézeteltérése, és ebben a vitában Teleki láthatóan a görög kereskedő pártján állt. *RMKT 17/13.*, 545.

„Teleki ellen »nagy és kiváltképpen való dolgokba« vétett, s az öreg hatalmasság kegyetlenül megsarcolja: az 1689. júliusi országgyűlés alatt a tanácsurak útján úgy állapotok meg vele, hogy eo nagsága paranczolatlyára 300 aranyat fizet Telekinek. Ezt azonban nem tudja teljesíteni, így (1689. szeptember 25-i megállapodás szerint) a Geréb-házat és tartozékait adja át neki (Teleki 500 arany forintot fizet is neki.)”<sup>11</sup>

1689-ben a vízaknai Geréb-ház és tartozékai Teleki Mihály kezébe kerülnek tehát, az év végén viszont Szentpáli mindent visszkap.

Nem világos azonban, hogy Teleki hogyan, miért szól bele a Páter és Szentpáli közötti vitába. Erre talán a város jogi helyzete adhat magyarázatot. 1583-ban megalkották a szászok egységes törvénykönyvét; ebből kiderül, hogy a székeket a királybírák vezették, a nagyobb városok polgármesterei a királybírósgót is gyakran bírták, tehát a szászok sorsa a geréb, majd idővel a patrícus családokból származó tisztségviselők kezében volt.<sup>12</sup> 1653-ban azonban elvették a szászok azon jogait (melyek II. András óta érvényben voltak), hogy peres ügyekben a saját bírójuk dönt, valamint érvénybe lépett az is, hogy Szászföldön a szászok beleegyezése nélkül is letelepedhetnek a nemesek. A város közties helyzete csak erősítette a szász autonómia gyengítését célzó országgyűlési törvényeket.<sup>13</sup>

Mindez azt jelenti, hogy Teleki Mihály lényegében nem szegett meg semmilyen törvényt avval, hogy a Páter család mellett állt ki, és az ő parancsára kezdték meg a vallomásfelvételeket. Ettől függetlenül jogos – értelmezésem szerint – Szentpáli felháborodása és a vallomásfelvétel beszüntetése is, hiszen ő volt Vízakna királybírája, az ő hatalmát sértette meg Teleki közbeavatkozása. A fent bemutatott dokumentum egyben a Szentpáli–Páter ellentét legkorábbi forrása is. A sóbérlet nem fizetése miatt a Pátertől elkobzott vízaknai javakat ez év végén, 1689 decemberében Szentpáli kapja. Nem tartalmaz ez az irat tényleges információt arra vonatkozóan, hogy mi volt a Telekivel kapcsolatos konfliktus eredete, de a Páter-féle és Teleki-féle ügy összefüggése közelebb vihet a probléma gyökeréhez: Szentpáli a paszkvillusában nagyon erőteljesen Teleki kapzsiságát, pénzhétségét, területszerzési módszereinek kétességét emeli ki, ez pedig visszavezethető a 300 arany értékű bírságra és arra, hogy Teleki elfoglalta a Geréb-házat.

<sup>11</sup> TRÓCSÁNYI Zsolt, *Teleki Mihály*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 311.

<sup>12</sup> *Erdély története, i. m.* I, 332–333. Ld. még CZIRÁKI Zsuzsanna, *Az erdélyi szászok története, Erdélyi szász irodalomtörténet*, Kozármisleny, Imedias Kiadó, 2006, 58, 99.

<sup>13</sup> Ld. pl. *Approbatae Constitutiones*, 1653, p. 205. *Compilatae Constitutiones*, 1669, p. 50.